

Study and Analysis of Literary Memoirs in the Works of Nima Yushij

Naser Nikoubakht*

Professor, Department of Persian Language and Literature, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

Nilofar Ansari

Postdoctoral Student of Persian Language and Literature, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

Abstract

Memoirs are a means of knowing more about the events of contemporary Iranian history, and in the history of Persian literature, many poets and writers have always used many of these literary forms to express their thoughts and ideas. Ali Esfandiari, also known as Nima Yushij, is one of the poets whose poems have been included in literary memoirs. This article intends to examine some of the content features of Nima Yushij by examining his works. The results of this research show the initiative and independence of Nima Yushij in the artistic, literary, and content structure of memoirs. This social poet has been able to start a new way of memoir writing with his imagination. Nima's memoirs and autobiography are the result of the poet's new view of the world and existence, in a way that depicts the pains and humiliating lives of the people, the bitterness and endless failures of the government. These pains and sufferings are sometimes accompanied by despair, loneliness and

- The present article is taken from the postdoctoral program in Persian language and literature at Tarbiat Modares University.

- This work is based upon research funded by Iran National Science Foundation (INSF) under Project No. 4000766

*Corresponding Author: n_nikoubakht@modares.ac.ir

How to Cite: Nikoubakht, N. & Ansari, N. (2024). Study and Analysis of Literary Memoirs in the Works of Nima Yushij. *Literary Text Research*, 28(99), 41-66. doi: 10.22054/LTR.2022.64343.3468.

sometimes optimism, hope for revolution, and fundamental change in the structure of government. Society and related issues are not the most important themes of Nima's poetry memoirs. Nima is a poet aware of the pain of his time and society and has a worthy mission and commitment to poetry. Most of Nima's works are about the tyrannical society and the suffering of the oppressed people of his time. In general, Nima's poetic memoirs are full of images such as pain, poverty, suffering, and social injustices.

Keywords: Literary Diary, Nima Yushij, Contemporary History of Iran, Essay Writing.

1.Introduction

Memory research in the contemporary era is one of the most reliable ways to examine and criticize the history of our time and a way to keep it alive. It is the memories, experiences, and historical memories of every nation that, after passing through the veil of contemporaneity, put a light in front of the judgment and instructiveness of future generations.

The writer and poet of memory uses every method and tool available to him to narrate what he has seen, and heard and tell the story of his life, describing his moods and inner states; therefore, it is difficult to find a form of literary and writing in the history archive that does not include memoirs. Poems of the memoirist Nima, from different angles (first person and omniscient) and in a frightening, sleepy, and ambiguous atmosphere, depict a picture of a society full of sadness and despair of the poet. It ends with complete despair from the darkness of society and despair from the improvement of society's situation. Sometimes, in Nima's poems, there are openings of hope, which is a diagram of life and revelations. But this promising situation, before it is established, suddenly disappears and takes another form.

After defining memory, memory writing, and the characteristics of memories in general, as well as a brief explanation of the types of memories, this article focuses on the topic of memory writing in the contemporary era by relying on the works (poems, letters, travelogues) of Nima Yushij.

2.Literature Review

Many research studies have been done on memoirs, most of which are devoted to the history of memoirs and the introduction of some memoirists, most of whom are political memoirists and government officials. Among the books written:

"Memoirs of Iranians" (Brett, G. Frogner, 1998); "Yad Mana" (Alireza Kamri, 2013); "Memoir writing and its place in the historiography of the Qajar era" (Somia Abbasi, 2016); "Memoir writing experience in Iran" (Ahmed Ashraf, 2015); "Remembering memory, five articles about war memoirs" (Alireza Kamri, 1997) can be mentioned.

So far, there has been no research on literary memoirs and the study of this literary genre in the works. The research gap in this case proves the necessity of conducting research.

3.Methodology

The current research is descriptive-analytical, and the research data will be documentary (library) and based on the direct study of historical and literary books and related points. To carry out this research, while examining the memory and characteristics of memoirs, the authors have investigated and analyzed this way of writing in Nima Yushij's works.

In fact, in the qualitative analysis of memoirs in Nima's works, we seek to explain how memories together draw the political, cultural, economic, and social conditions of a country. Since in qualitative research, the researcher is the main tool of data collection and analysis; therefore, most of the information and materials of this research are collected through human tools; of course, not through dry tools such as questionnaires or computers, which are present in few pieces of research; therefore, in this research, the author analyzes the data qualitatively by studying various historical sources related to the research topic; meanwhile, in quantitative research, the researcher violates the natural conditions of data collection by focusing on the laboratory, field, questionnaire and maintaining the distance between the researcher and the subject.

4. Conclusion

In this research, memory and types of memoirs are defined and explained; next, by analyzing the poems of Ali Esfandiari, examples of memoirs in Nima's poems are examined and analyzed. And finally, the artistic functions of memoirs are depicted in Nima's works.

Some of Nima's poems are autobiographies (self-written biographies), according to the situation and hadith of his soul. Nima's fresh look in expressing her mood is a kind of deviation from norms. This norm-avoidance does not mean that Nima is anti-tradition, anti-norm, or anti-eloquence; rather, it means that Nima looks at poetry and the basics of aesthetics from a new and original point of view in shaping and expressing his situation.

Nima's poems are influenced by the external world of the poet, the psychology of mind and language, the temporal, spatial, and linguistic conditions of our culture, as well as the demand of the spirit and taste of aesthetics, time, and place related to him and contain special signs that directly and indirectly relate to the meanings of his life consciously and thoughtfully. Nima has used all the elements of the story (character, point of view, space, scene, etc.) in his memoir poems. He has also tried to draw social events, thoughts and his life in the form of memoirs and in this way, to influence the reader.

Nima's memoirist poems are written based on chronological time and happened one after the other over time and are often allegorical and static, which in addition to describing in a direct, indirect, and mixed manner, convey thoughts and conversations through the description of actions.

The poems of this poet are expressed from different angles, and the poet himself sometimes expresses the poems as omniscient and sometimes from the perspective of the first person. In some cases, he does the work of narration through the dialogue of subordinates with the main character. Nima's travelogue and letters are also an expression of Nima's autobiography, and their analysis reveals Nima's special style in his personal and social life. Nima's letters, in a moment in his behavior and thought, reflect his circumstances and mood, and for this reason, a link is established between Nima's travelogue and letters and memory.

بررسی و تحلیل خاطره‌نگاری ادبی در آثار نیما یوشیج

استاد، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

ناصر نیکوبخت *

دانشجوی پسا دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

نیلوفر انصاری

چکیده

خاطره و خاطره‌نگاری یکی از راه‌های شناخت بیشتر حوادث و رویدادهای تاریخ معاصر ایران است و همواره در تاریخ ادب فارسی، شاعران و نویسندگان بسیاری از این گونه ادبی برای بیان اندیشه‌ها و افکار خود استفاده کرده‌اند. علی اسفندیاری متخلص به نیما یوشیج، یکی از شاعرانی است که سروده‌های او در زمره خاطره‌نگاری ادبی قرار گرفته است. این نوشتار بر آن است تا با بررسی آثار نیما یوشیج، برخی ویژگی‌های محتوایی این خاطرات را بررسی کند. دستاوردهای پژوهش بیانگر ابتکار و استقلال نیما یوشیج در ساختار هنری، ادبی و محتوایی خاطره‌نگاری است. این شاعر اجتماعی با نیروی تخیل خویش توانسته است آغازگر راه جدیدی در خاطره‌نگاری باشد. خاطره و حسب‌حال‌نویسی نیما، حاصل نگرش تازه شاعر به جهان و هستی است؛ به گونه‌ای که دردها و زندگی‌دلت‌بار مردم، تلخی‌ها و ناکامی‌های بی‌پایان حکومت را به تصویر می‌کشد. این دردها و رنج‌ها، گاه با یأس، نومیدی، تنهایی و گاه خوش‌بینی، امید به انقلاب و تغییر و تحولی بنیادین در ساختار حکومت همراه است. اجتماع و مسائل مربوط به آن از مهم‌ترین مضامین خاطره‌نگاری شعر نیماست. نیما شاعری آگاه از درد زمان و جامعه‌اش است و برای شعر، رسالت و تعهدی در خور قائل است، اکثر آثار نیما درباره جامعه استبداد زده، درد و رنج مردم ستمدیده زمانه خود است. به طور کلی، خاطرات شعری نیما پر از تصویرهایی نظیر: درد، فقر، رنج و بی‌عدالتی‌های اجتماعی است.

کلیدواژه‌ها: خاطره‌نگاری ادبی، نیما یوشیج، تاریخ معاصر ایران، حسب‌حال‌نویسی.

– مقاله حاضر برگرفته از طرح پسادکتری رشته زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تربیت مدرس است.

– این اثر تحت حمایت صندوق حمایت از پژوهشگران و فناوران کشور (INSF) برگرفته شده از طرح شماره

«۴۰۰۰۷۶۶» انجام شده است.

* نویسنده مسئول: n_nikoubakht@modares.ac.ir

مقدمه

خاطره‌پژوهی در دوران معاصر، یکی از مطمئن‌ترین راه‌های بررسی و نقد تاریخ روزگار ما و راهی برای زنده نگاه داشتن یادها، تجربه‌ها و خاطرات تاریخی هر ملت است که پس از گذر از پستوهای مخوف سانسور و حجاب معاصریت، چراغی فراروی داوری و عبرت‌پذیری نسل‌های آینده قرار می‌دهد. نویسنده و سراینده‌ی خاطره از هر شیوه و ابزاری که در دسترس اوست برای روایت دیده‌ها، شنیده‌ها و بیان داستان زندگی، شرح روحيات، خلیقات و حالات درونی خویش سود می‌جوید؛ از این رو، به دشواری می‌توان شکلی از صور ادبی و نوشتاری را در بایگانی تاریخ یافت که خاطره‌نگاری در قالب آن نیامده باشد. اشعار خاطره‌نگار نیما از زوایای مختلفی (اول شخص مفرد و دانای کل) و در فضایی دلهره‌آور، خواب‌آلوده و ابهام‌آمیز، تصویری از جامعه سرشار از اندوه و دل‌مردۀ شاعر را به تصویر می‌کشد و با یأس کامل از تیرگی و ظلمت جامعه و ناامیدی از بهبود اوضاع جامعه خاتمه می‌یابد. گاهی در اشعار حسب حال نیما، روزنه‌های امیدی که نمودار زندگی و حیات است نیز دیده می‌شود، اما این وضع امیدبخش، پیش از آنکه استقرار یابد، ناگهان از بین می‌رود و وجهی دیگر به خود می‌گیرد.

این مقاله پس از تعریف خاطره، خاطره‌نویسی و ویژگی‌های خاطرات به طور کلی و همچنین مختصر توضیحی درباره‌ی انواع خاطرات، مبحث خاطره‌نویسی در دوران معاصر را با تکیه بر آثار (اشعار، نامه، سفرنامه) نیما یوشیج، مورد توجه قرار می‌دهد. در این پژوهش سعی بر این است تا به پرسش زیر پاسخ داده شود:

- خاطره‌نگاری در آثار نیما یوشیج چگونه نمود یافته است؟

۱. پیشینه پژوهش

پژوهش‌های فراوانی در باب خاطره‌نگاری صورت گرفته است که بخش زیادی از آنها، اختصاص به تاریخچه‌ی خاطره‌نگاری و معرفی برخی خاطره‌نگاران است که بیشتر آنها در زمره‌ی خاطره‌نگاران سیاسی و رجال حکومتی هستند.

از میان کتاب‌های نگاشته شده: «خاطرات نویسی ایرانیان» (رابرت، گک. فراگنر، ۱۳۷۷)^۱، «یاد مانا» (کمری، ۱۳۹۳)، «خاطره‌نویسی و جایگاه آن در تاریخ‌نگاری عصر قاجار» (عباسی،

---

1. Frogner, G. R.

۱۳۹۶)، «سابقه‌ی خاطره‌نگاری در ایران» (اشرف، ۱۳۷۵) و «با یاد خاطره، پنج مقاله درباره‌ی خاطره‌نویسی و خاطره‌نگاشته‌های جنگ» (کمری، ۱۳۷۶) را می‌توان ذکر کرد. همچنین به پایان‌نامه‌های «بررسی و تحلیل محتوایی و ادبی، زندگی‌نامه‌های خودنوشت فارسی از دوره‌ی بازگشت تا معاصر» (سلمانی، ۱۳۸۹)، «بازنمایی هویت و نقش‌های جنسیتی در خاطره‌نگاری زنان ایران از انقلاب مشروطیت تا انقلاب اسلامی» (عباسی، ۱۳۹۸) و «تحلیل و مقایسه‌ی سنت خاطره‌نگاری در عصر مشروطه (۱۳۲۰-۱۳۴۰ ق)» (قانونی، ۱۳۸۷) می‌توان اشاره کرد.

از میان انبوه مقالات هم می‌توان به مقاله‌ی نیکوبخت با عنوان «خاطره‌نویسی در ادبیات انقلاب اسلامی» در کتاب ادبیات انقلاب اسلامی زیر نظر ترکی (۱۳۹۵)، «کتاب‌شناسی سرگذشت‌نامه‌های خودنگاشت و خاطرات ایرانی» (شعبانی، ۱۳۷۴)، «زبان و زمان در روایت سیاسی زنان خاطره‌نگار دوره‌ی پهلوی» (آقاجری و همکاران، ۱۳۹۸)، «خاطره‌نگاری در تاریخ معاصر ایران» (رئیس‌السادات، ۱۳۹۶)، «نگاهی به خاطره‌نویسی و مقایسه‌ی آن با زندگی‌نامه و سفرنامه» (ایروانی، ۱۳۸۶) و «تاریخ-خاطره-افسانه» (اشرف، ۱۳۷۵) اشاره کرد. تاکنون پژوهشی در مورد خاطره‌نگاری ادبی و بررسی این گونه‌ی ادبی در آثار صورت نگرفته است. خلأ تحقیقاتی در این مورد، ضرورت انجام پژوهش را به اثبات می‌رساند.

۲. روش انجام پژوهش

پژوهش حاضر به شیوه توصیفی-تحلیلی است و داده‌های پژوهش اسنادی (کتابخانه‌ای) و بر پایه‌ی مطالعه‌ی مستقیم کتاب‌های تاریخی، ادبی و نکات مرتبط با آن خواهد بود. برای اجرای این پژوهش، نگارندگان ضمن بررسی خاطره و ویژگی‌های خاطره‌نگاری به بررسی و تحلیل این شیوه نویسنده‌گی در آثار نیما یوشیج پرداخته‌اند.

۳. یافته‌ها

در این پژوهش خاطره و انواع خاطره‌نگاری تعریف و توضیح داده می‌شود؛ در ادامه با تحلیل اشعار علی اسفندیاری، نمونه‌های خاطره‌نگاری در اشعار نیما، بررسی و تحلیل می‌شود و در نهایت کارکردهای هنری خاطره‌نگاری در آثار نیما تصویر می‌شود.

در حقیقت در تحلیل کیفی خاطره‌نگاری در آثار نیما به دنبال توضیح این مطلب هستیم که چگونه خاطره‌ها در کنار هم، اوضاع سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی یک کشور

را ترسیم می‌کنند. از آنجایی که در تحقیقات کیفی، محقق ابزار اصلی جمع‌آوری و تحلیل داده است، بنابراین، بیشتر اطلاعات و مطالب این تحقیق از طریق ابزار انسانی جمع‌آوری می‌شود؛ البته نه از طریق ابزار خشک مانند پرسش‌نامه یا رایانه که در تحقیقات کمی حضور دارد، بلکه نگارنده در این پژوهش با مطالعه منابع مختلف تاریخی در ارتباط با موضوع پژوهش، به تحلیل کیفی داده‌ها می‌پردازد و این در حالی است که در تحقیق کمی، پژوهشگر با تمرکز بر فضاهای آزمایشگاهی، میدانی، پرسش‌نامه و رعایت فاصله بین محقق و مورد مطالعه، شرایط طبیعی جمع‌آوری اطلاعات را نقض می‌کند.

۴. مبانی نظری

۴-۱. خاطره و خاطره‌نویسی

خاطره‌نویسی، شکلی از نوشتار و یکی از انواع ادبی محسوب می‌شود که در آن «نویسنده خاطرات خود، وقایع و صحنه‌هایی را که در زندگی اتفاق افتاده و یا شاهد بوده، بازگو می‌کند؛ به عبارت دیگر، واژه خاطره، صورتی دیگر از خاطر به معنای اندیشه، ضمیر، یادبود، خیال، یادگار و آنچه در دل بگذرد» (فروغی و امیرخوانی، ۱۳۸۶: ۱۰۴).

خاطره‌نگاری در مقام ژانر ادبی از گونه‌های رایجی است که در تاریخ معاصر ایران مورد توجه قرار گرفت. همچنین عرصه‌ای است برای نمایش «خود» در جامعه‌ای که به شدت عرصه خصوصی از عمومی در آن تفکیک می‌شود. این تحول که تحت تأثیر افکار اروپایی در ایران عصر ناصری به وجود آمد به عنوان روشی منتقدانه به کار برده شد؛ به گونه‌ای که «اغلب مؤلفان با آگاهی از «من فردی» و «هویت جمعی» آن را ابزاری در ارائه اطلاعاتی فراتر از زندگی خصوصی خود دانستند و آثاری خلق کردند که «تمام تأثیرپذیری از اندیشه‌های غربی در شکل‌گیری آن، روندی جدای از جریان خاطره‌نویسی در غرب پیمود و بیشتر در حوزه منابع تاریخی جای گرفت تا آثار ادبی که نوعی غالب زندگی‌نامه‌های غربی بود» (عباسی، ۱۳۹۶: ۶).

۴-۲. خاطره؛ گونه ادبی

خاطره‌نویسی از جمله قالب‌ها و گونه‌های نگارشی در عرصه ادبی به‌شمار می‌رود. خاطره، چون دارای شیوه بیان، لحن، شخصیت و زاویه دید است، گونه ادبی محسوب می‌شود و دارای ویژگی‌هایی چون، تخیل، عاطفه و ذوق ادبی است. خاطره‌نگاشته‌ها به عنوان یک

گونه ادبی باید دارای ویژگی‌هایی چون تخیل و توسل باشند. در خاطره‌نویسی هم مانند هر نوع ادبی، فضا آفرینی، ایجاز، دقت، شگردهای نوشتن و نحوه پرداخت رعایت می‌شود.

۴-۳. انواع خاطره

«روزنامه خاطرات، وقایع‌نگاری، خاطره‌نگاری، سفرنامه‌نویسی، حدیث نفس، پاره‌ای گزارش‌ها، زندگی‌نامه خودنوشت و حسب حال از صور گوناگون خاطره‌نگاری محسوب می‌شود و وجه مشترکشان در این است که راوی رویدادهایی را انتقال می‌دهد که به گمان او واقعاً اتفاق افتاده است و چیزهایی را می‌نگارد که خود از نزدیک شاهد وقوع آنها بوده است؛ در این میان، وقایع‌نگاری در مرز تاریخ‌نگاری جا دارد و از انواع مشخص آن به شمار می‌آید؛ حال آنکه حدیث نفس در مرز داستان‌پردازی قرار دارد و غالباً از انواع ادبی دانسته می‌شود؛ این گونه است که صور گوناگون خاطره‌نگاری در محوری قرار دارد که یک سر آن تاریخ و سر دیگر آن انواع ادبی است» (اسلامی، ۱۳۸۸: ۳۹-۴۰).

۴-۴. تفاوت خاطره و تجربه زیسته

در تحقیقات پدیدارشناختی کیفی، «منظور از تجربه زیسته، یک بازنمایی از تجربیات و انتخاب‌های یک شخص معین و دانشی است که افراد از این تجربیات و انتخاب‌ها به دست می‌آورد. این تجربه به همراه مواردی که بر جامعه و فرهنگ متمرکزند و آن‌هایی که روی زبان و ارتباطات تمرکز دارند، شاخه‌ای از تحقیقات کیفی است» (Given, 2008: 68).

«در فلسفه ویلهلم دیلتای^۱، علوم انسانی مبتنی بر تجربه زیسته است که باعث می‌شود این علوم با علوم طبیعی که مبتنی بر تجربیات علمی هستند، تفاوت اساسی داشته باشند. از این زاویه نیز می‌توان به این دیدگاه نگریست که از آنجا که هر تجربه دارای مؤلفه‌های عینی و ذهنی است برای یک محقق مهم است که تمام جنبه‌های آن را درک کند.

در تحقیقات پدیدارشناختی، تجربیات زیسته، آبرزه اصلی مطالعه است، اما هدف از این تحقیقات درک تجارب زیسته افراد به عنوان واقعیت نیست، بلکه تعیین معنای قابل درک چنین تجربیاتی است. علاوه بر این، تجربه زیسته به معنای تأمل در یک تجربه در حین

---

1. Dilthey, W.

گذراندن آن نیست، بلکه یک خاطره است که در آن تجربه پس از گذشتن یا زیستن آن منعکس می‌شود» (Bunnin, 2004: 65).

۵. بحث و بررسی

۱-۱-۵. تحلیل اشعار، نامه‌ها و سفرنامه‌های نیما بر اساس ژانر خاطره‌نگاری ادبی

۱-۱-۵. اشعار

اشعار نیما را می‌توان به دو دسته مهم طبقه‌بندی کرد؛ گروه اول شامل اشعاری هستند که شاعر در آن‌ها به قواعد، اصول و فنون شعر سنتی پایبند است و بیشتر در قالب‌های مثنوی، غزل، قطعه، رباعی و... سروده شده‌اند. شاعر در این دوره به همان شیوه شاعران گذشته به حکایت‌های اندرزگونه، لطیفه و موضوعات مختلفی چون مدح، مرثیه، وصف بهار، رنج روستاییان و... پرداخته است که در اغلب آن‌ها با زبانی صریح و ساده، این مضامین را بیان می‌کند. هر چند در پاره‌ای از این اشعار، رنگ سیاسی و اجتماعی دیده می‌شود که به ادبیات مشروطه نزدیک است؛ حتی در بعضی از آن‌ها سخن از تغییر و تحول و تجدیدنظر در ساختار زبانی و شعری هست، اما شاعر هنوز نتوانسته هنجارها و قاعده‌های زبانی و کلامی را درهم شکند و فارغ از این ساختار و چهارچوب به شعری که در پی آن است، دست یابد.

نیما معتقد است، شعری شایسته واژه معاصر است که رنج مردم را گفته باشد. به عقیده وی، «وزن و فنون شعری، ابزارهایی هستند تا وی بتواند آن رنجی را که مایه اصلی شعر اوست برای مردم بیان کند» (شریفیان و جعفری، ۱۳۸۷: ۱۲).

گروه دوم اشعاری هستند که با گذر از مرحله سنتی و کمی پیدایش آزادی در قالب‌ها، مضامین و اوزان، شاعر به کلی قالب کهن و زبان ادبی گذشته را کنار گذاشته و به نوع تکامل یافته‌تری از شعر دست می‌یابد که به شعرهای آزاد یا نیمایی مشهورند.

بیشترین بخش خاطره‌های نیما، اختصاص به شعرهای آزاد یا نیمایی او دارد؛ شعرهایی که حسب حال اوست و به بیان دردها و زندگی ذلت‌بار مردم جامعه، ناکامی‌ها و خفقان بی‌پایان حکومت می‌پردازد. نیما در اشعار اتوبیوگرافی خود با کمک گرفتن از واژه‌ها، شرح و توصیف صحنه و همچنین با استفاده از روش‌های گوناگون صحنه وقوع، حوادث زندگی خود را ترسیم می‌کند. در ارائه صحنه شعرهای خاطره‌نگار نیما، توصیف شخصیت و محیط، بسیار برجسته است؛ بدان گونه که تلاش شاعر، ترسیم وقوع رویدادهای شعرهایش است.

نیما با توصیف در اشعار اتوبیوگرافی خود، فضایی کاملاً طبیعی را پیش روی خواننده ترسیم می‌کند؛ «توصیف عنصر دیگری است که در خدمت خاطره‌نگاری ادبی قرار می‌گیرد (سمیعی، ۱۳۸۹: ۳۴). به بیان دیگر، یکی از نوآوری‌های نیما در وصف حال خود، استفاده از توصیفات به جای صنایع بدیعی و بیانی (سجع، جناس، تشبیه، استعاره و...) است که در شعرهایش قابل مشاهده است.

از آنجایی که شخصیت‌پردازی، یکی از ویژگی‌های خاطره‌نگاری است، نیما، شخصیت شعرهای مربوط به حسب حال خود را از طریق افکار، شرح اعمال و اشخاص داستان به خواننده می‌نمایاند و از طریق نفوذ به ذهن شخصیت‌های داستان، کشمکش‌های ذهنی و اعمال آن‌ها را به نمایش می‌گذارد. در حقیقت شخصیت‌پردازی در اشعار حسب حال نیما به شیوه «ترکیبی»؛ یعنی به صورت غیرمستقیم (از طریق گفت‌وگو و کنش‌های داستانی) و مستقیم (توصیف ویژگی‌های ظاهری و جسمانی) صورت می‌گیرد.

زاویه دید در اشعار خاطره‌نگار نیما، اصولاً دو شیوه است؛ شیوه سوم شخص (دانای کل) و شیوه اول شخص مفرد (من) است. مضمون اصلی خاطره‌نویسی «من» است. در برخی اشعار حسب حال نیما، حضور «من» در میدان واقعیت به مثابه یکی از ارکان اصلی، جلوه‌گری می‌کند و این حضور، بیانگر واقع‌گرایی است. در برخی اشعار دیگر، خود شاعر به عنوان دانای کل در روایت حضور دارد و وقایع و حوادثی را که بر اشخاص می‌گذرد به خواننده منتقل می‌کند.

جو و فضایی که نیما در اشعار خاطره‌نگارش به وجود می‌آورد، آمیزه‌ای از واقعیت و تخیل است. در برخی از شعرهایش عنصر تخیل برجسته می‌شود؛ تخیل به طور کلی در تمامی اشعار نیما، جلوه‌ای ویژه دارد. فضای حاکم بر اشعار حسب حال نیما، فضایی دلهره‌آور، خشونت‌بار، خواب‌آلوده، وهم‌آلود و ابهام‌آمیز است؛ هر چند نیما در اشعارش از واقعیت‌های زندگی فاصله نگرفته و صرفاً به توصیف‌های ساده بسنده کرده است.

شعر «ققنوس» بازتابی از چهره و شرایط زندگی نیماست. نیما در این شعر - که اولین شعر آزاد نیمایی است و در سال ۱۳۱۶ هجری شمسی سروده شده است - چهره شاعری را ترسیم می‌کند که شاهد درد و رنج خلق است و در حالی که مورد انتقادات گزنده و ملال‌آوری است، هیچ‌کس ناله‌های او را نمی‌شنود و یا اگر می‌شنود برای او نامفهوم است، چون از جنس آن درد و رنج نیست.

«مرغ خوشخوان، آوازه جهان
آواره مانده از وزش بادهای سرد
بر شاخ خیزران
بنشسته است فرد
بر گرد او به هر سر شاخی پرندگان
او ناله‌های گمشده ترکیب می‌کند
از رشته‌های پاره صدها صدای دور
در ابرهای مثل خطی تیره روی کوه
دیوار یک بنای خیالی می‌سازد»

(طاهباز، ۱۳۷۵: ۲۲۲)

ققنوس در حقیقت روح بیدار و حقیقت‌جوی شاعر است که نمی‌تواند چون دیگران خاموش بنشیند. او همواره جویای آزادی و آزادگی است و در خیال خویش در پی ساختن «دیوار یک بنای خیالی» است. بنای خیالی، شعر آینده‌او و سبک اوست و ناله‌های گمشده، شعر نیماست که از صدها صدای دور، ترکیب شده است.

نیما در ققنوس به عنوان دانای کل در روایت حضور دارد و شرح حال خود را با استفاده از نیروی تخیل و توصیف در فضایی وهم‌آلود به تصویر می‌کشد. ققنوس که از تاریکی شب بیزار است و نمی‌تواند با خفاشان و شب‌پرستانی که فضای عصر او را دچار خفقان، ترس و اضطرابی همیشگی کرده‌اند، همنشین و دم‌خور باشد در حقیقت خود نیماست.

شاعر امروز به قول شاملو «مورخ است، مورخ زمانه خود؛ تاریخ، شعر مستند می‌خواهد؛ شعر لحظه‌های مستند تاریخ، شعر شاعر در لحظه زندگی‌اش، حرف زمانه اوست» (آریان‌پور، ۱۳۵۳: ۶۲۳). نیما که فضای پر از تنش اواخر حکومت قاجار، فرمان مشروطیت، به توپ بستن مجلس، حکومت رضاخان، محمدرضا شاه پهلوی و جنگ‌های جهانی اول و دوم را تجربه کرده بود، نمی‌توانست بدبختی و فلاکت هزاران انسان عصر خود را در اینجا و آنجا با دو چشم تیزبین بنگرد و در عین حال، مثل خیل عظیمی از شاعران کلاسیک و هم عصر خود بی تفاوت باشد؛ بسیاری از اشعار او گویای حس حال او و هموطنان اوست.

به عنوان مثال، شاعر در شعر «غراب»، غروبی را به تصویر می‌کشد که غرابی بر ساحل نشسته و ساحل آسمان نیلگون نیز رنگ سیاهی به خود گرفته است. در نگاه شاعر حساسی

چون نیما، فضاهاى طبیعى و شاد نیز رنگ غم به خود مى گیرد و ساحل و دریایی که یک زمان محل شادى و تفریح بوده در نظر شاعر، تیره و تار به نظر مى رسند و حتى بلوطی که از خزان زرد شده، همگی فضای اندوهناک را تقویت مى کنند. شاعر نیز که از ناکسان گریزان است به تنهایی و انزوا پناه برده و در این انزوا، تصویری از درون خویش مى بیند و آن هنگام است که غیبت آفتاب و حاکمیت غروب و غراب شروع مى شود.

«آفتاب با رنگ‌های زرد غمش هست در حجاب

تنها نشسته بر سر ساحل یکی غراب

وز دور آب‌ها

همرنگ آسمان شده‌اند و یکی بلوط

زرد از خزان

کرده است روی پارچه سنگی به سر سقوط

زان نقطه‌های دور

پیدا است نقطه سیاهی

این آدمی بود به رهی

جویای گوشه‌ای که از چشم کسان نهان

با آن کند دمی غم پنهان دل بیان»

(طاهباز، ۱۳۷۵: ۲۲۴)

غراب در واقع، نماد بیرونی شاعر است که از تنهایی و رنجی که دیده، دوری گزیده است. رویکرد شاعر به مفاهیمی چون غراب، مرغ غم، مرغ مجسمه و... که جملگی نشانه‌هایی از شومی، نحوست و نامبارکی‌اند، بیانگر آن است که نیما، فضای خفقان و دردآور رضاخانی را به خوبی حس کرده است و این انزوا و گوشه‌گیری که در زندگی خود نیما اتفاق می‌افتد نیز حاصل یأس، بدبینی و ناامیدی شاعر نسبت به فضای بیرونی جامعه است که بر درون شاعر مؤثر افتاده است.

شعر «وای بر من»، تصویر دیگری از جامعه سرشار از اندوه و دلمرده شاعر است و گویای شکست تمامی آرزوها و امیال شاعر است. آل احمد در تفسیر و شرح «وای بر من» عقیده

دارد؛ «نیما این شعر را وقتی سروده که انتظار آمدن مأموران امنیتی را داشته، در هول و انتظار چشم به در مشغول سوزاندن شعرها و نوشته‌هایش بوده است» (ایوبی، ۱۳۷۸: ۷۵).

«گشت بی سود و ثمر
تنگنای خانه‌ام را یافت دشمن با نگاه حيله اندوزش
وای بر من! می‌کند آماده بهر سینه من تیرهایی
که به زهر کینه آلوده است
کشتگاهم خشک ماند و یکسره تدبیرها»

(طاهباز، ۱۳۷۵: ۲۳۴)

نیما در این بند، هول و هراس خود از دست مأموران حکومتی را با زبانی نمادین، بیان می‌کند. کشتگاه شاعر نیز همان سرزمین شاعر است که در شعر داروگک هم آمده است. در این شب هولناک و زجرآور، دشمن با آن نگاه مکار و حيله اندوزش، تنگنای خانه و مأمن او را یافته و قصد دارد سینه او را مورد نشانه قرار دهد. تیرهای آلوده با زهر کینه، استعاره از بهانه‌جویی‌ها و یا پرونده‌سازی‌های است که مأموران حکومتی، سعی در انجام آن دارند تا بدان وسیله دستاویزی برای حمله به آن داشته باشند.

شاعر در بندهای پایانی شعر با ناامیدی تمام خطاب به عابران می‌گوید که از راه من بی هیچ گونه فکر بگذرید که مبادا گرفتار آید، چون می‌داند مأمورین سراغ او را خواهند گرفت و او را خواهند یافت. پس دیگران را از خود بر حذر می‌دارد که مبادا گرفتار آیند:

«بگذرید از راه من بی هیچ گونه فکر
عابرین! ای عابرین!
دشمن من می‌رسد، می‌کوبدم بر در

خواهدم پرسید نام و هر نشان دیگر»

(طاهباز، ۱۳۷۵: ۲۳۵)

و در بند پایانی با یأس کامل از تیرگی و ظلمت جامعه و ناامیدی از بهبود وضع جامعه و اینکه جایی و یا فرصتی برای آسودن در این فضای وهمناک نمی‌یابد. این گونه شعر را خاتمه می‌دهد.

«به کجای این شب تیره بیاویزم قبای ژنده خود را؟
وای برمن!
تا کشم از سینه پردرد خود بیرون
تیرهای زهر را دلخون؟ وای برمن!»

(طاهباز، ۱۳۷۵: ۲۳۶)

نیما در شعر «داروگ» تصویر دیگری از حسب حال خود را ترسیم می کند. «این شعر فریاد عدالت خواهی نیماست و در زمانی سروده شده است که جامعه ایرانی برای احقاق حقوق خود به پا خاسته است» (شمیسا، ۱۳۸۹: ۱۹۴).

در جوار کشت همسایه
خشک آمد کشتگاه من
گرچه می گویند: «می گریند روی ساحل نزدیک
سوگواران در میان سوگواران»
قاصد روزان ابری، داروگ! کی می رسد باران؟
بر بساطی که بساطی نیست
در درون کومه تاریک من که ذره ای با آن نشاطی نیست
و جدار دنده های نی، به دیوار اتاقم، دارد از خشکیش می ترکد
چون دل یاران که در هجران یاران
قاصد روزان ابری، داروگ! کی می رسد باران؟

«داروگ» قورباغه درختی است و به اعتقاد عوام، هرگاه بخواند، نشانه روز بارانی است و سراغ باران را می گیرد. «باران» سمبل روشنی، پاکی، باروری و نشاط است و در این شعر نیز نماد، تغییر و تحولی خوشایند و در نتیجه انقلابی است که به عقیده شاعر، پیام آور آزادی، عدالت و آبادانی است و با توجه به تکرار «قاصد روزان ابری» در میانه و پایان شعر، می تواند نماد محوری «باران» را به خوبی درک کرد. «کشتگاه همسایه» بی تردید اشاره به کشور همسایه؛ یعنی شوروی می کند و «خانه همسایه» به عنوان کنایه از اتحاد جماهیر شوروی، بین چپی ها مرسوم بوده است.

شاعر در این شعر به صورت مستقیم و از زاویه دید اول شخص مفرد و با زبانی نمادین به بیان حوادث سیاسی و اجتماعی خوش‌یمنی که پس از انقلاب اکتبر ۱۹۱۷ میلادی در روسیه اتفاق افتاد، نگاه می‌کند و خواستار تغییر و تحولی بنیادین در کشور ایران است و هر چند با تمامیت انقلاب شوروی نیز موافق نباشد، بلکه شاعر خواستار نفس انقلاب است که پایه‌های استبداد، خشک‌اندیشی و خشک‌مغزی را بسوزاند و سرزمین ایران را آباد سازد. با توجه به احتمال سرایش شعر در سال ۱۳۳۱ هجری شمسی و وقایع آن سال می‌توان احساس و اندیشه شاعر را کاملاً درک کرد که در گیرودار چه حوادث تلخی در جریان روشنفکری کشور بوده است.

در بخش اول شعر آنجا که شاعر می‌سراید: «گرچه می‌گویند: می‌گریند روی ساحل نزدیک / سوگواران در میان سوگواران» اشاره به کشتارهایی می‌کند که در جریان انقلاب کمونیستی رخ داده و شاعر همچنان خواستار آن است که چنین رخدادی در ایران اتفاق بیفتد. در حقیقت شاعر هیچ‌گونه نشاط و شادمانی را در بساط خود نمی‌بیند و از هجران یاران که در جریان مبارزات سیاسی به کشورهای همسایه و دیگر کشورهای اروپایی پناه برده‌اند و شاید در جریانات سیاسی محبوس یا شهید شده‌اند، احساس درد و غم جانکاهی می‌کند و چنان آن را زیبا به تصویر می‌کشد که خواننده عمیق این اندوه را کاملاً احساس می‌کند.

۵-۱-۲. نامه

نامه «نوعی گفتمان متنی و مکالمه گراست و تحت تأثیر دنیای کتشگرها؛ یعنی بافت فرهنگی سوژه‌ها (مخاطب گفته‌یاب و نویسنده گفته‌پرداز) و بافت شرایطی (مکان و زمان) قرار دارد، به همین دلیل در تحلیل و خوانش این گفتمان، باید مؤلفه‌های بسیاری را چون شرایط زمانی، مکانی، وضعیت روحی و عاطفی را در نظر گرفت» (شعیری، ۱۳۹۱: ۱۸۰).

یکی از راه‌های ورود به عرصه حسب حال نویسی نیما، تحلیل و بررسی برخی از سازه‌های متنی در نامه‌های او از جمله نقش عناوین خطابی در آغاز نامه‌ها و نیز نحوه شروع و پایان محتوای نامه‌هاست که این موضوع، بیانگر نوع حضور و تعامل نیما در موقعیت‌های گوناگون با افراد مختلف است و گویای بخشی از اتوبیوگرافی اوست.

نامه‌های نیما در فاصله سال‌های طولانی (۱۳۰۰-۱۳۳۸ هجری شمسی) نگاشته شده‌اند؛ این نامه‌ها آینه‌ای از چهار دهه زندگی پر فراز و نشیب شاعر است و از نظر عنوان به سه دسته، تقسیم می‌شوند؛ «دسته اول نامه‌هایی است که نیما خطاب به خویشان و نزدیکان خود نوشته که از صفات عاطفی «مهربان» «عزیز»، «محزون» و... استفاده کرده است. دسته دوم

نامه‌هایی است که نام مخاطب اغلب به تنهایی و یا با اضافه شدن صفت شغلی در عنوان نامه است؛ به عنوان مثال، به نجات‌زاده مدیر کتابخانه بار فروش و دسته سوم نامه‌هایی است با عناوین خاص که با توجه به دو دسته دیگر، فآیند معناسازی در آن‌ها فعال‌تر است؛ «پرنده کوچک من» (خطاب به عالیه) و «به رفیق دریایی من» (رضایی، مشهدی، شعیری و نیک‌بخت، ۱۳۹۶: ۱۲۷).

این نامه‌ها، علاوه بر اینکه مضامین سیاسی، اجتماعی و عاطفی را منتقل می‌کنند، بیان‌کننده حسب‌حال شاعر نیز هستند. نیما در اسفند ۱۳۰۲ هجری شمسی نامه‌ای خطاب به دوستش می‌نویسد و خود را اینگونه معرفی می‌کند:

«من یک کوه‌نشین غیراهلی، یک نویسنده گمنام هستم که همه چیز من با دیگران مخالف و تمام اراده من با خیال دهقانی تو که بره و مرغ نگهداری می‌کنید، متناسب است. بزرگ‌تر از تصور تو و بهتر از احساس مردم هستم، به تو خواهم گفت چه طور! اما هیئات که بخت من و بیگانگی من با دنیا، امید نوازش تو را به من نمی‌دهد، آن‌جا در اعماق تاریکی و حشتناک خیال و گذشته است که من سرنوشت نامساعد خود را تماشا کنم. دوست کوه‌نشین تو» (طاهباز، ۱۳۹۳: ۹۶).

نیما در این نامه درباره خود و شرایط نامساعد زندگی‌اش صحبت می‌کند. از آنجایی که نیما در روزگاری می‌زیست که اواخر حکومت قاجار و دوره‌های مختلف پهلوی را تجربه کرده بود، فضای استبداد و سیاهی این دوران با جان او درآمیخته است و حتی نامه‌های او هم سبک خاص و منحصر به فرد خود را دارد. مسأله تعهد نیما در مقابل جامعه، چیزی نبود که صرفاً از سر یک جو عمومی ناشی از جریان‌های ادبی یا مطالعه کتاب و یا در نتیجه یک حادثه سیاسی به طور ناگهانی به وجود آمده باشد.

اکثر نامه‌های نیما، متناسب با حال و هوای روحی او سروده شده‌اند. او به تصریح خود، هنگامی که فکر می‌کرد، موضوعی برای نوشتن دارد، می‌نوشت (بهرام‌پور، ۱۳۸۹: ۱۷). از این رو، خوانشی از گفتمان نامه‌های نیما تا حد زیادی گویای حسب‌حال اوست و از این جهت نوعی خاطره‌نگاری محسوب می‌شود که در شفاف‌سازی افکار، دیدگاه‌ها، هویت و اندیشه‌ها مؤثر است.

نیما در ۲۴ سالگی در نامه‌ای به برادرش درباره استعفا از شغل دولتی می‌گوید:

«با چه کسی می‌توان گفت که مرتب کردن کاغذجات یک اداره دولتی و سنجاق زدن به آن‌ها برای من کار خوبی نبود. سرانگشتانی که می‌تواند کتاب‌ها نوشت و به عالم انسانیت خدمت کرده باشد، اگر به وظیفه خودش عمل نکرده باشد، خیلی جای تأسف است!» (طاهباز، ۱۳۹۳: ۳۴)

تعهد نیما در قبال جامعه زمان رضا شاه و همچنین مسئولیت او در قبال ادبیات ایران و انقلاب او در شعر، با وجود مخالفت معاصران خود، سبب مواجهه شاعر با جریان‌های مختلفی شد. این جریان‌ها سبب آزردن روحیه نیما، فاصله گرفتن او از جامعه، مردم و جریان‌های نامساعد زندگی شد؛ به گونه‌ای که شاعر برای رهایی از آلام به دامن کوه (محل زندگی قبلی خود) پناه می‌برد و در انزوا و تنهایی به رسالت خود ادامه می‌دهد.

«قلب من خوش است که صاحبش همیشه در انزوا و دامنه‌های کوه باشد. این روزها می‌لرزید برای اینکه مناسبات دوره زندگی، در انزوای من می‌خواهد خللی برساند» (یوشیج، ۱۳۵۳: ۴۱).

نیما با وجود اینکه در خانواده اشراف‌زاده به دنیا آمد، می‌توانست فردی قدرت‌طلب و کسی که به دنبال سهم بردن از سیاست و مناصب بالای حکومتی باشد، اما چنین اتفاقی هیچ‌گاه در زندگی او رخ نداده است. درد او، درد مردم است؛ «سعی زیاد برای تهیه نان خال». علاوه بر این، نیما در خانواده‌ای می‌زیسته که اجدادش از بزرگان مازندران بودند و پدرش از فعالان انقلاب مشروطه و برادرش -لادین- از فعالان سیاسی بوده است. بدیهی است که این عوامل تأثیر بسیار زیادی در روحیه پر تنش نیما داشته باشد؛ به طوری که در نامه‌ای که به مادرش در ۴ تیرماه سال ۱۳۰۰ هجری شمسی نوشته است از شرکت خود در درگیری و جنگ‌های سال ۱۳۰۰ هجری شمسی خبر داده است.

«مادر عزیزم! گریه نکن! از سرنوشت پیش همسایه شکایت نداشته باش! پسر ت باید فردا در میدان جنگ اصالت خود را به خرج دهد. با خون پدران دلاورم به جبین من دو کلمه نوشته است: خون، انتقام» (طاهباز، ۱۳۹۳: ۳۲).

تجدد در شعر، مضمونی دیگری است که نیما در نامه‌های خود به آن اشاره می‌کند و در نامه‌ای که به عارف قزوینی می‌نویسد، درباره اشعار عصر خود می‌گوید:

«می‌خواهم بگویم در تمام اشعار شعرای عصر حاضر، که نماینده افکار نابکار عمومی است، یک شعر نیست که در موقع گفتن دل و روح با قلم و زبان همداستان شده باشد» (سپانلو و اخوت، ۱۳۸۱: ۵۳۱).

نیما علاوه بر اصرار بر شیوه نو، سعی کرد با زندگی ای شبیه به زندگی مردم عادی، هنرش را بازتاب زندگی آن‌ها کند. تمام همت نیما، صرف سرزمینش شد. زمانی که بسیاری از شاعران و نویسندگان در دوره رضا شاه به تکرار سنت‌های ادبی می‌پرداختند، نیما علاوه بر تحول و انقلاب در شعر، سعی کرد، همیشه با هنرش در خدمت مردم باشد. نیما، تمام دشواری‌هایی را که شیوه نو در شعر فارسی داشت، تحمل کرد و علاوه بر این، در برابر فشارهایی که جامعه ادبی بر او وارد می‌کرد، صبوری کرد که این عوامل، نشان‌دهنده دل بستگی نیما به هنرش و جامعه‌ای که در آن می‌زیسته است.

۳-۱-۵. سفرنامه

سفرنامه نیز یکی از انواع خاطره‌نگاری محسوب می‌شود و «به وقایع، رویدادها، دیده‌ها و شنیده‌هایی می‌پردازد که طی سفر برای نویسنده رخ داده است؛ یعنی بر بخشی از خاطرات راوی تعطق می‌گیرد. بنابراین، بین سفرنامه و خاطره رابطه عموم و خصوص من‌وجه برقرار است. البته ممکن است خاطره‌نویسی و سفرنامه‌نویسی درهم آمیزند که خاطره سفر محصول آن خواهد بود» (نیکوبخت، ۱۳۹۵: ۲۰۱).

سفرنامه‌نویسی از سنت‌هایی است که در میان مسلمانان پیشینه‌ای کهن دارد. در این میان، ایرانیان برای سفرنامه‌نویسی، اهمیت بسزایی قائل شده‌اند و در ثبت مشاهدات و آراستن آن‌ها به زیور واژگان فاخر و قالب‌های زیبایی‌زبان فارسی به گونه‌ای عمل کرده‌اند که حاصل کار آن‌ها، آثاری جاودان در میراث مکتوب زبان فارسی است. «از نخستین آثار باید به سفرنامه ناصر خسرو در سده پنجم اشاره داشت که با وجود اختصار به دلیل دقت نظر در ثبت مشاهدات، زیبایی کلام و سادگی بیان از آثار بی‌نظیر زبان فارسی است؛ یکی از آخرین آن‌ها سفرنامه‌های نیما یوشیج است که در سفر به شهرهای بارفروش (بابل) و رشت فراهم آمده است و شامل یادداشت‌های روزانه نیما در مدت یازده ماهه او و همسرش در این دو شهر (بابل و رشت) است که در سال‌های ۱۳۰۷ و ۱۳۰۸ هجری شمسی نوشته شده‌اند.

نیما در ثبت مشاهدات خود در این سفرنامه با دقت بسیاری عمل کرده است. او می گوید: بارفروش را متوالیاً شرح می دهم، از پشت ذره بین نگاه می کنم. مثل منجم در رصدگاه خود نشسته‌ام و مثل صیاد در کمین گاهش» (میرانصاری، ۱۳۷۹: ۷).

نیما در سفرنامه خود به مواردی همچون:

- توصیف عادات و رسوم مردم

«فقط یک چیز را حسب‌المعمول بارفروشی‌ها دوست دارم و آن، فانوس‌های مشمائی بلندی است که شب‌ها در دست گرفته و از کوچه‌های تاریک عبور می کنند... این فانوس با آن رنگ ملیح مهتابی خود می خواهد آن‌ها را در فضای تاریک زنده کند» (میرانصاری، ۱۳۷۹: ۷).

- وصف فضای عمومی شهر

«هنوز من قسمت غربی شهر را بلد نیستم. محله معروف مرادبک در این قسمت است. همان طور که محله چهارشنبه پیش در قسمت شمالی و نقیب، کلاً در قسمت شرقی و خیابان حرم در جنوب» (همان: ۷).

- ذکر معاریف شهر

«غنی زاده متکان، جدی، ادبیات دوست و فرنگ تحصیل کرده است. به نظر من از هادی زاده فروهر خوش ذات تر. از اوایل ورود با من دوست شده است. سابقاً در انتخابات شعرای معاصر، بعضی شعرهای مرا دیده بوده است» (همان: ۸).

- طرز معیشت و داد و ستد مردم

«در مقابل یک کدو فروش پیر که در این وقت در مقابل سبد کدوهایش چرت می زد، ایستادم و دقت کردم .... فروش چند دانه کدو، پس از آن اتلاف وقت از صبح تا غروب برای یک مرد، آیا می توان کار نامیده شود؟» (همان: ۸).

- وضعیت مراکز فرهنگی

«قرائت خانه روشن تر از همه جا بود. منظره آن بعد از منظره خیابان، منظره عجیب یعنی نادر این شهر است..... مخصوصاً سالن قرائت خانه را خیلی روشن و تمیز با نشاط دیدم. چراغ هم

داشت. کتابدار آن، سه نفر بودند. صورت عشقی و بعضی مشاهیر گذشته به دیوارهای آن نصب شده بود» (میرانصاری، ۱۳۷۹: ۸).

- کالاهای محلی

«شیر، پنیر، قدیم‌ترین یادگاری است که بومی‌ها از پدرانشان ارث می‌برند. هیچ پارچه ابریشمی در بین دست بافت‌های ولایتی، این دو صفت را دارا نیست» (همان: ۸).

- اماکن تاریخی و زیارتی

«امروز به تماشای یک یادگار خیلی قدیمی رفتم و آن، تماشای در و ضریح امامزاده آستانه است. از سال پانصد و شصت و نه، این در ساخته شده است» (همان: ۸).

- قیمت اجناس

«میزان قیمت درخت‌ها در حداکثر قطر خود، شمشاد، یک قران؛ گردو، پانزده قران؛ موز، ده قران؛ افرا، هشت قران؛ متفرقه، پنج قران، روی هم درختی یک تومان هم قیمت می‌شود» (همان: ۹).

- روحيات و خلیقات مردم

«بلیت برای تئاتر نمی‌خرند. پول برای تأسیس مطبعه نمی‌دهند. روزنامه ندارند. به قرائت‌خانه نمی‌روند» (همان: ۹).

طبعاً خواندن این سفرنامه، هم ارزش مطالعاتی و تطبیقی میان سفرنامه‌های گوناگون دارد و هم وضع دقیق فرهنگی و اجتماعی مناطقی از کشور را در یکصد سال اخیر نشان می‌دهد و در زمره خاطره‌نگاری قرار می‌گیرد.

بحث و نتیجه‌گیری

خاطره‌نویسی یکی از کهن‌ترین انواع ادبی است که پایبند هیچ‌یک از انواع بیان ادبی نیست. خاطره‌نگاری شامل گونه‌های مختلفی چون اتوبیوگرافی، وقایع‌نگاری، سفرنامه، حدیث نفس و روزنامه خاطرات است. در عرصه ادبی، خاطره‌نویسی چون شیوه بیان، موضوع، لحن،

زاویه دید و شخصیت ویژه دارد، گونه ادبی است. خاطره‌نویسی، اجزا و ارکانی دارد که راوی، سوژه، مکان و زمان مهم‌ترین عناصر آن است.

برخی اشعار نیما، اتوبیوگرافی (زندگی‌نامه خودنوشت)، حسب حال و حدیث نفس اوست. نگاه تازه نیما در بیان حسب حال خود، نوعی هنجارگریزی است و این هنجارگریزی نه بدان معناست که نیما سنت‌ستیز، هنجارستیز یا فصاحت‌ستیز است، بلکه بدان معنی است که نیما در شکل دادن و بیان احوال خود از منظری تازه و بدیع به شعر و مبانی زیباشناسی می‌نگرد. اشعار حسب حال نیما، تحت تأثیر دنیای بیرونی شاعر، روانشناسی ذهن و زبان، شرایط زمانی، مکانی و زبانی فرهنگ ما و نیز تقاضای روح و سلیقه زیباشناسی، زمان و مکان مربوط به او و دربردارنده نشانه‌های خاص است که به طور مستقیم و غیرمستقیم به معناهای آگاهانه و اندیشیده صعود می‌کند.

نیما در اشعار خاطره‌نگارش از تمامی عناصر داستان (شخصیت، زاویه دید، فضا، صحنه و...) بهره برده و تلاش کرده است در قالب خاطره‌نگاری، رویدادهای اجتماعی، اندیشه‌ها و زندگی خود را ترسیم کند و به این شیوه، خواننده را تحت تأثیر قرار دهد.

شعرهای خاطره‌نگار نیما بر اساس زمان گاهنامه‌ای نگاشته شده‌اند و در امتداد زمان، یکی پس از دیگری اتفاق افتاده‌اند و اغلب تمثیلی و ایستا هستند که علاوه بر توصیف به شیوه مستقیم، غیرمستقیم و ترکیبی، افکار و گفت‌وگوها را از طریق شرح اعمال منتقل کرده‌اند. شعرهای حسب حال این شاعر، از زوایای مختلفی بیان می‌شوند و خود شاعر گاهی به عنوان دانای کل و گاهی از زاویه دید اول شخص، شعرها را بیان می‌کند و در برخی موارد نیز به وسیله گفت‌وگوی اشخاص فرعی با شخصیت اصلی، کار روایت انجام می‌دهد.

سفرنامه و نامه‌های نیما نیز بیان‌کننده اتوبیوگرافی نیماست که تحلیل و بررسی آنها، گویای سبک خاص نیما در زندگی فردی و اجتماعی اوست. نامه‌های نیما در برهه‌ای از زمان در رفتار و اندیشه او، جلوه‌گر شرایط و حسب حال اوست و به همین خاطر میان سفرنامه و نامه‌های نیما و خاطره، پیوندی برقرار می‌شود.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Naser Nikoubakht

<http://orcid.org/0000-0002-9157-2682>

Niloofer Ansari

<https://orcid.org/0000-0002-3799-7823>

منابع

- اسلامی، مهدی. (۱۳۸۸). بررسی و مقایسه زندگی‌نامه خودنوشت در ادبیات فارسی و ادبیات مغرب زمین؛ با تأکید بر زندگی‌نامه خودنوشت دوره قاجاریه و زندگی‌نامه راسل و یونگ، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه قم.
- اسفندیاری، علی. (۱۳۷۵). مجموعه اشعار نیما یوشیج. گردآوری و تدوین، سیروس طاهباز. چاپ چهارم. تهران: انتشارات نگاه.
- _____ (۱۳۹۶). دنیا، خانه من است. تهران: انتشارات امید فردا.
- _____ (۱۳۹۳). کتاب‌نامه‌ها. تهران: انتشارات نگاه.
- انصاف‌پور، غلامرضا. (۱۳۷۸). فرهنگ کامل فارسی. تهران: انتشارات زوار.
- ایروانی، محمدرضا. (۱۳۹۰). بر سمنند خاطره، نگاهی تازه به خاطره‌نویسی. تهران: بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس.
- ایوبی، محمد. (۱۳۷۸). برگزیده اشعار نیما. تهران: انتشارات قطره.
- آرین‌پور، یحیی. (۱۳۵۳). از نیما تا روزگار ما. تهران: شرکت سهامی کتاب‌های جیبی.
- آشوری، داریوش. (۱۳۷۷). شعر و اندیشه. تهران: انتشارات مرکز.
- بهرام‌پور، عمران. (۱۳۸۹). در تمام طول شب. تهران: انتشارات مروارید.
- بونین، نیکلاس. (۲۰۰۴). تجربه زیسته. فرهنگ لغت بلک ول فلسفه غرب. نیویورک: انتشارات تاسون.
- پورنامداریان، تقی. (۱۳۷۵). رمز و داستان‌های رمزی در ادب فارسی. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- _____ (۱۳۷۷). خانه‌ام ابری است؛ شعر نیما از ست تا تجدد. تهران: انتشارات سروش.
- حسن‌زاده میرعلی، عبدالله و محمدپور، محمدمین. (۱۳۹۱). خاطره‌نویسی در ادبیات فارسی. پژوهش‌های نقد ادبی و سبک‌شناسی، ۴(۱۱)، ۶۵-۸۸.
- حمیدیان، سعید. (۱۳۸۱). داستان دگر دیسی. تهران: انتشارات نیلوفر.
- رستگار فسایی، منصور. (۱۳۸۱). انواع نثر فارسی. تهران: انتشارات سمت.

- رضایی، رؤیا و همکاران. (۱۳۹۶). بررسی و تحلیل کارکرد یادگفتنی‌های نامه‌های نیما یوشیج. *دوفصلنامه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه خوارزمی*، ۲۵(۸۲)، ۱۳۳-۱۵۴. doi: 10.29252/jpll.25.82.133
- سپانلو، محمد علی و اخوت، مهدی. (۱۳۸۱). *دیوان عارف قزوینی*. تهران: انتشارات نگاه.
- سمیعی، احمد. (۱۳۸۹). *نگارش و ویرایش*. تهران: انتشارات سمت.
- شرفیان، مهدی و جعفری، جهانگیر. (۱۳۸۷). *گردش سایه‌ها*. همدان: انتشارات دانشگاه بوعلی سینا.
- شعیری، محمدرضا. (۱۳۹۱). *نشانه-معناشناسی دیداری*. تهران: انتشارات سخن.
- شفیعی کدکنی، محمدرضا. (۱۳۸۱). *ادوار شعر فارسی*. تهران: انتشارات سخن.
- شمیسا، سیروس. (۱۳۸۹). *راهنمای ادبیات معاصر*. چاپ دوم. تهران: انتشارات میترا.
- شهرستانی، سید محمد علی. (۱۳۸۳). *عمارت دیگر*. تهران: انتشارات قطره.
- طاهباز، سیروس. (۱۳۷۵). *پر درد کوهستان، زندگی و هنر نیما یوشیج*. تهران: انتشارات بهمن.
- عباسی، سمیه. (۱۳۹۶). *خاطره‌نگاری و جایگاه آن در تاریخ نگاری عصر قاجار*. تهران: انتشارات سخنوران.
- فراگنر، برت. گ. (۱۳۷۷). *خاطره‌نویسی ایرانیان*. ترجمه مجید جلیلو ندرضایی. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- فرزانه، حسین. (۱۳۶۹). *پرونده پنجاه و سه نفر*. تهران: انتشارات بزرگمهر.
- فروغی، محمدقاسم و امیرخوانی، مسعود. (۱۳۸۶). *گامی در راه علمی شدن خاطره‌نویسی*. تهران: بنیاد حفظ آثار و ارزش‌های دفاع مقدس.
- گیون، لیزا. (۲۰۱۸). *تجربه زیسته، دایرةالمعارف روش‌های تحقیق کیفی*. کانادا: انتشارات ساگا.
- مختاری، محمد. (۱۳۷۸). *انسان در شعر معاصر*. چاپ دوم. تهران: انتشارات سخن.
- مندی‌پور، شهریار. (۱۳۸۹). *ارواح شهرزا*. تهران: انتشارات ققنوس.
- میر انصاری، علی. (۱۳۷۹). *دو سفرنامه از نیما یوشیج*. تهران: سازمان اسناد ملی ایران.
- نصرتی، عبدالله. (۱۳۷۹). *یاد آرزو شمع مرده یاد آر*. همدان: انتشارات مفتون.
- نیکوبخت، ناصر. (۱۳۹۵). *خاطره‌نویسی در ادبیات انقلاب اسلامی*. تهران: انتشارات سمت.
- نیما یوشیج، علی اسفندیاری. (۱۳۵۳). *ارزش احساسات و پنج مقاله در شعر و نمایش*. تهران: انتشارات گوتنبرگ.

Translated References to English

Abbasi, S. (2017). *Memoirs and their place in the historiography of the Qajar era*. Tehran: Speakers. [In Persian]

- Arianpour, Y. (1974). *From Nima to our time*. Tehran: Pocket Books Company. [In Persian]
- Ashouri, D. (1998). *Poem and thought*. Tehran: Markaz Publishing. [In Persian]
- Ayoubi, M. (1999). *Nima's selected poems*. Tehran: Qatreh. [In Persian]
- Bahrampour, O. (2010). *All through the night*. Tehran: Morvarid. [In Persian]
- Bunnin, N. (2004). *Lived experience*. New York: Blackwell Publishing. [In Persian]
- Ensafpour, Gh. (2009). *Complete Persian dictionary*. Tehran: Zavar. [In Persian]
- Farzaneh, H. (1990). *The case of fifty-three people*. Tehran: Bozorgmehr. [In Persian]
- Foroughi, M. Q. and Amirkhani, M. (2007). *A step on the way to making memoir writing scientific*. Tehran: Foundation for the Preservation of Relics and Values of Sacred Defense. [In Persian]
- Fragner, B. (1998). *Memoirs of Iranians*. Translated by Jalilvand Rezaei, M. Tehran: Scientific and Cultural Publications. [In Persian]
- Given, L. (2008). *Lived experience*. Canada: SAGE Publications. Retrieved 2018-04-02. [In Persian]
- Hamidian, S. (2002). *Another Story of Desi*. Tehran: Niloufar. [In Persian]
- Hassanzadeh Mir Ali, A. and Mohammadpour, M. A. (2012). Memoirs in Persian Literature. *Literary Criticism and Stylistics Research*, 4(11), 65-88. [In Persian]
- Irvani, M. R. (2011). *On memory, a new look at memory writing*. Tehran: Foundation for the Preservation of Relics and Publication of Sacred Defense Values. [In Persian]
- Islami, M. (2009). Study and comparison of autobiography in Persian literature and Western literature; Emphasizing his biography, he wrote the Qajar period and the biography of Russell Wyong. Master's thesis, Qom University. [In Persian]
- Mandanipour, Sh. (2010). *Arvah-e Shahrza*. Tehran: Phoenix. [In Persian]
- Mir Ansari, A. (2000). *Two travelogues from Nima Yushij*. Tehran: National Archives of Iran. [In Persian]
- Mokhtari, M. (1999). *Ensan dar Sher-e Moaaser*. 2 edition. Tehran: Sokhan. [In Persian]
- Nikobakht, N. (2016). *Memoir writing in Islamic revolution literature*. Tehran: Samat. [In Persian]
- Nima Yushij, Ali Esfandiari. (1974). *The value of emotions and five articles in poetry and drama*; Tehran: Gutenberg. [In Persian]

- Nusrati, A. (2000). *Yad Aar ze Shamee Mordeh Yad Aar*. Hamedan: Fascinated. [In Persian]
- Poor Namdarian, T. (1996). *Symbolism and symbolic stories in Persian Literature*. Tehran: Scientific and Cultural Publications. [In Persian]
- Rastegar Fasaee, M. (2002). *Types of Persian prose*. Tehran: Samat. [In Persian]
- Rezaei, R., Mashhadi, M. A., Shaeiri, H. R. and Nik Bakht, A. (2017). Study and Analysis of the Anti-Discourse Function of Nima Yushij Letters. *Bi-Quarterly Journal of Persian Language and Literature*, Kharazmi University, 25(82), 133-154. doi: 10.29252/jpll.25.82.133 [In Persian]
- Shaeiri, M. R. (2012). *Neshaneh Mana Shenasi Didari*. Tehran: Sokhan. [In Persian]
- Samiei, A. (2010). *Negaresh va Viraiesh*. Tehran: Samat. [In Persian]
- Shafiee Kadkani, M. R. (2002). *Advar Sher-e Farsi*. Tehran: Sokhan. [In Persian]
- Shahrestani, S. M. A. (2004). *Emarat-e Digar*. Tehran: Qatre. [In Persian]
- Shamisa, S. (2010). *Rahnamay-e Adabiat-e Moaaser*. 2 edition. Tehran: Mitra. [In Persian]
- Sharifian, M. and Jafari, J. (1999). *Gardesh-e Sayeha*. Hamedan: Bu Ali Sina University Press. [In Persian]
- Spanloo, M. A. and Brotherhood, M. (2002). *Diwan Aref Qazvini*. Tehran: Negah. [In Persian]
- Tahabaz, S. (1996). *Por dard-e Kohestan, Zendegi va Honar-e Nima Yoshij*. Tehran: Bahman. [In Persian]

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

استناد به این مقاله: نیکویخت، ناصر و انصاری، نیلوفر. (۱۴۰۳). بررسی و تحلیل خاطره‌نگاری ادبی در آثار نیمان یوشیج.

متن پژوهی ادبی، ۲۸ (۹۹)، ۴۱-۶۶. doi: 10.22054/LTR.2022.64343.3468

Literary Text Research is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.